

SAMEN DOEN EN SAMEN GROEIEN

op weg naar een levendig schoolplein

raad: werk stap voor stap aan de verandering; zorg voor een goed draagvlak en goede randvoorwaarden; luister vooral ook naar de kinderen. En maak vooral ook elke dag dat je aan de aanleg werkt tot een feestdag!

Troost

Aan het begin een troostwoord: Hoe erger de uitgangssituatie, hoe makkelijker het is ook met kleine stappen daarin verbetering te brengen. De uitgangssituatie op veel Nederlandse schoolpleinen kan bijna niet erger zijn: troosteloze, kale tegelpleinen, omheind door lange en hoge hekwerken. Her en der wat standaardgroen, vaak net buiten het hek, een bak met zand, een duikelrek.

Er is de laatste tijd veel geschreven en gesproken over het belang van een natuurrijke, avontuurlijke leefomgeving voor de gezonde ontwikkeling van kinderen. Daarbij gaat het onder andere om uitdaging, prikkeling van de zintuigen, be-grijpen van natuur en milieu, ontplooiing van liefde voor en betrokkenheid bij de levende wereld om ons heen...

Verhalen uit een verre, goede wereld

Veel prentenboeken staan vol romantische verhalen over konijnen en kabouters, muisjes in het bos, beren, die in een glasheldere beek vissen, meisjes die bloemen plukken in een zonnig weiland. Computerspellen draaien om de dieren in het grote bos, de onderwaterwereld en de wereld van superkleine levende wezens. Voor veel hedendaagse kinderen blijven dit verhalen uit een verre, goede wereld. Het décor vormen landschappen van onbekende schoon- en heelheid. Zintuiglijke referenties (hoe ruikt het natte gras, hoe zacht is het mostapijt in de kabouterhut, hoe voelt een kever die over je neus kriebelt?) ontbreken, waardoor de verhalen een wezenlijke dimensie missen.

Hoe kan je nu de kinderen van vandaag iets van verbondenheid met de natuur meegeven? Hoe kan je de natuurlijke processen en wetten in hun leven brengen als dagelijkse ervaring? Hoe kan je de belevingswereld van de kinderen verrijken, door een grote diversiteit aan prikkels en sensaties? Hoe kan je de kinderen 'aarden', zodat ze zichzelf leren begrijpen als onderdeel van een

In Mensen-kinderen werd het afgelopen jaren regelmatig aandacht besteed aan de directe schoolomgeving als natuurrijk speel- en leerlandschap. Maar hoe kan je zo iets realiseren? Vanuit haar inmiddels rijke ervaring geeft Sigrun Lobst goede

groter, vruchtbaar, geheimzinnig geheel? Als zelfstandig landschapsarchitecte op zoek naar antwoord op deze vragen, kwam ik terecht bij de natuurtuinbeweging. In allerlei boeken in verschillende talen ontdekte ik volledig nieuwe benaderingen van mijn werk en ging aan de gang.

Ik leerde het ontwerpen, aanleggen, gebruiken en onderhouden van tuinen, pleinen, parken kennen als sociale processen. Ik leerde kinderen kennen als nieuwsgierige, open, enthousiaste mededenkers en -werkers. En ik vond antwoorden op mijn vragen. Ondertussen heb ik meerdere kindertuinprojecten op verschillende schaalniveaus begeleid. Schoolpleinen zijn het boeiendst, omdat het contact met een vaste groep kinderen en betrokken volwassenen zeer direct en intensief is.

Hieronder wil ik uit mijn ervaring een ideaaltypisch schoolpleinproject beschrijven. Daarbij zal ik een en ander illustreren aan een voorbeeld dat overigens, zoals dat meestal gaat, niet ideaaltypisch verliep. Het gaat daarbij om doorkijkjes naar de praktijk, in dit geval bij het Pilotproject 'Groene en levendige schoolpleinen' dat in 2001 op Daltonschool De Margriet in Rotterdam-Blijdorp heeft plaatsgevonden. Ook de foto's op deze bladzijden gaan over dit project.

Fasen en facetten

- a. Inventarisatie
Draagvlak binnen de school?
Vertrekpunten: terrein nu, belangen en verwachtingen, randvoorwaarden, communicatie.
- b. Ontwerp.
- c. Kinderparticipatie
- d. Keuzes maken en consensus zoeken
- e. Kijken met visie
- f. Stappenplan voor realisering maken
- g. Aanleg

Inventarisatie

Een project voor de verandering van een schoolplein in een natuurrijke speel- en leeromgeving kan alleen maar lukken en duurzaam zijn, als er voldoende draagvlak binnen de school is. Cruciaal zijn centrale, charismatische 'trekkers', die het proces gaande houden. Deze 'spinnen in het web' moeten gedragen worden door een brede groep enthousiaste mensen, onder wie de hoofdtaken verdeeld worden en een grote massa helpers, die op afroep de uitvoerende taken overnemen.

Belangrijk in het begin is een diepgaande analyse van de vertrekpunten:

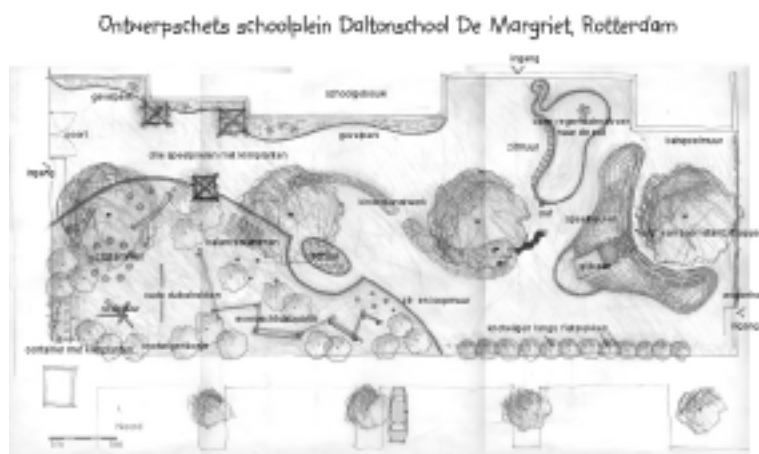
- een ruimtelijke analyse van het terrein en het huidige gebruik
- een overzicht van alle partijen, die belangen hebben bij het project
- het verzamelen van de verwachtingen en eisen van alle betrokken partijen
- in kaart brengen van de financiële en (onderhouds-) technische randvoorwaarden

Van het begin af aan moet er een uitgebreide *communicatie* plaatsvinden met alle betrokken partijen en de omgeving van de school. Daardoor kunnen misverstanden vermeden worden en komt steun van soms onverwachte kanten.

Professionele begeleiding van het project kan de kwaliteit ervan aanzienlijk verbeteren. Allereerst kan onder de eigen mensen gezocht worden naar deskundigen op het gebied van participatie, voorzitterschap van bijeenkomsten, procesplanning, buitenruimteontwerp, deskundigheid op het terrein van natuur en milieu, tuinaanleg, technische installaties, etc. Maar ook potentieel uitvoerende krachten moeten in kaart gebracht worden: Wat zit er onder de ouders? Aannemers, handwerkers, ambachtslieden, materiaalbronnen...

In het geval van de Margrietschool ben ik in mijn functie als 'coördinator kindertuinen' van de 'Wijkmilieuwerkplaats' betrokken geweest. Mijn achtergrond is die van tuin- en landschapsarchitecte. Mijn kennis heb ik ingezet, om de kindertekeningen en maquettes, de verlanglijsten en de eisen van school, ouders en buurt te vertalen naar een ontwerp, dat uitgaat van de situering van gebouw en plein, expositie en functie-eisen. Ik heb gepoogd er meer van te maken dan de som van enkele onderdelen. Speelse vormen, multifunctionaliteit en goede verhoudingen en ten slotte de keuze van de juiste planten en materialen op de juiste plek hebben het plein zijn huidige vorm gegeven.

Ontwerp

Na een grondige voorbereiding kunnen ontwerp en planning van een schoolpleinproject binnen enkele dagen afgerond zijn. Op school moet in deze fase gewerkt worden aan een pedagogisch plan voor het *gebruik* van het nieuwe schoolplein. Hoe gaan we het plein gebruiken? Welke regels worden voor het gebruik opgesteld? (deze worden vaak later aangepast en ontwikkelen zich met de ervaringen met het plein)

Hoe kunnen we het plein in de lessen integreren? Wat voor voorzieningen zijn hiervoor nodig?
Hoe regelen we het onderhoud? Wie is verantwoordelijk voor bepaalde taken?
Hoe gaan we om met weerstanden onder leerkrachten en ouders?

Op de Margrietschool in Rotterdam zijn in eerste instantie de ouders geïnformeerd en geënthousiasmeerd door middel van een ouderavond, waarop het schoolteam zijn ideeën uitlegde en ik met dia's de mogelijkheden visualiseerde. Later lieten we als opstart naar buiten toe een bijeenkomst op het schoolplein plaatsvinden. De buurt en de ouders waren ervoor uitgenodigd. De school communiceerde die dag met de belangstellenden de concrete bedoelingen en lokte discussies uit over de knelpunten, zoals vandalisme, vuilgevoeligheid, veiligheid e.a. Op een latere bijeenkomst met de wijkonderhoudsploeg en de verantwoordelijke ambtenaren van de onderwijsdienst en de buitenruimte vond overleg plaats in verband met gebruik en onderhoud van het plein.

Kinderparticipatie

De kinderen kunnen ondertussen werken aan hun 'Programma van eisen'.

De vraagstelling bij kinderpaticipatie is van groot belang. Op de vraag: "Wat wil je op het schoolplein?" krijgt men de meest waanzinnige uitingen van kinderdromen en wensen. Gigantische glijbanen vanuit de wolken in een zee van limonade, ondergrondse gangstelsels met zaklantarenoplaadplaatsen aan alle ingangen, wolkenkrabberhoge klimrotsen met een ijscowagen bovenop, hemelblauwe zwembaden met palmboomeilanden en een openluchtbioscoop in het beste geval, collages uit een speeltoestellencatalogus in het ergste.

Vragen als: "Wat vind je van je schoolplein? Wat zou je willen veranderen? Wat wil je op het schoolplein beleven? Wat heb je daarvoor nodig? En hoe kunnen we dit zelf en met elkaar maken?" geven vanaf begin aan een realistisch kader aan de dromen. Meestal vormt dit geen belemmering van de creativiteit, maar juist een stimulans, mits vindingrijke, vakbekwame begeleiders de kindervensen helpen vertalen in een werkbaar plan.

Na een dialezing in de gymzaal over natuurrijke speelplekken gingen op de Margrietschool de kinderen aan de slag met natuurlijke knutselmateriaal om maquette-tuinen te maken. De kleine kinderen in groentekisten, de grotere kinderen met elkaar in overleg aan een grote groepsmaquette.

De grootste kinderen vulden gezamenlijk na discussie met de leerkracht evaluatieformulieren in, waarin de bovengenoemde vragen beantwoord werden. Vervolgens maakten zij op een blanco situatieschets van het schoolplein een collage met hun wensen.

Keuzes maken en consensus zoeken

In een volgende fase worden de verzamelde wensen en eisen van de betrokken partijen (bijvoorbeeld directie, ouders, leerkrachten, burens, wijk, gemeente, GGD) naast elkaar gelegd en op knelpunten onderzocht. Vaak moeten dan keuzes worden gemaakt, consensus gezocht worden en is het de tijd om met begrip en respect voor elkaar ook eens eisen aan te passen aan de wensen van een ander. Deze stap is voor de kinderen zeer belangrijk en spannend, want hier kunnen

praktijkervaringen opgedaan worden met onderhandelings technieken en het oplossen van conflicten. Om het project op dit punt niet te laten stranden is bemiddeling door een vakbekwame moderator met projectervaring nodig. Iemand, die creatieve oplossingen weet te vinden. Iemand die mogelijke materialen en bouwwijzen kent en de toepasbaarheid daarvan kan inschatten. Dat geldt ook voor het omgaan met 'killerargumenten' - aangehaalde dilemma's, die niet kunnen worden verholpen binnen het project en die het project onmogelijk blijken te maken. Zoals vandalisme, veiligheidsvraagstukken, onderhoudsgevoeligheid, geldgebrek ... De moderator kent deze bezwaren en weet ze uit ervaring te sussen.

Op basis van de uitkomsten kan dan een conceptontwerp gemaakt worden, dat als basis dient voor kosten-schattingen en een werkplanning.

Eerst hebben we de leerkrachten, ouders en burens van de Margrietschool kennis laten maken met de uitkomst van de kinderpaticipatie en hebben hun reacties, bedenkingen, op- en aanmerkingen genoteerd en besproken. Hierbij kon ik door mijn ervaring uit andere projecten met natuurrijke speeltuinen veel twijfels en onrust wegnemen. Concrete voorbeelden werken daarbij het beste.

Vervolgens zijn we met twee gekozen vertegenwoordigers uit elke midden- en bovenbouwklas in discussie gegaan en hebben ze geconfronteerd met de wensen en eisen van ouders, school, gemeente en buurt en de randvoorwaarden wat betreft financiën, technische kwesties en veiligheid. Ik heb hen mijn aanpak voorgesteld en hun indrukwekkend doordachte op- en aanmerkingen meegenomen naar het ontwerpwerk.

Kijken met visie

Voor het ontwerp zelf is het belangrijk, dat er naar het terrein gekeken wordt 'met een visie'. Een goed schoolplein is, net als een goede tuin, een complexe eenheid van deelruimtes, verbindingssassen en inrichtingselementen. Zo mogelijk moet worden voorkomen dat het plein een verzameling van losse elementen van de wensenlijst van scholieren en leerkrachten wordt. Ruimtelijkheid brengt diversiteit in de beleving en mogelijkheden met zich mee: open plekken en besloten plekken, warme, zonnige plaatsen en donkere, spannende schaduwplaatsen, ontmoetingsplaatsen voor groepen, voor een-op-een ontmoetingen en plaatsen voor afzondering, paden voor een rondwandeling en paadjes naar een geheime plek, droge-voetenplekken en vochtige of natte plekken, speelvelden en ontdekhoekjes...

Afwisseling in materialen en beplanting stimuleert de waarneming, prikkelt de zintuigen en levert materiaal voor knutsel-, bouw-, speel- en leeractiviteiten. Multifunctionaliteit van alle elementen vergroot de mogelijkheden ook op kleine pleinen, bijvoorbeeld. een afscheiding waarop men kan balanceren, een omheining als groene muur van verschillende soorten klimplanten, een open regenwaterafvoer over het plein als

waterspeelplek, een water-infiltratiekuil als amfibieënmoeras, het dak boven vuilcontainers en fietsenstalling als experimenteerplek voor vetplantjes, een speelstruweel als bron van wilde vruchten...

Het plein van de Margrietschool is openbaar toegankelijk, had in het verleden veel te maken met vandalisme en is niet bijzonder ruim. Ons budget was erg klein, dwars onder het plein loopt een leidingenpakket en de buurt wou het liefste het plein laten zoals het was. We hebben daarom gekozen voor stapsgewijze veranderingen, zonder veel materiaalinzet. Er is gewerkt met de tegels van het plein zelf, die gebruikt zijn voor de opbouw van een multifunctionele 'glijheuvel'. Als lichaam schermt deze het voetbalgedeelte af tegen het deel voor rustige activiteiten. Richting voetbalplein heeft de heuvel een zittrap, die als tribune gebruikt wordt maar ook als trap om naar de top van de glijbaan te komen, die aan de andere kant van de heuvel zit. Verder lopen er een tweede trap en kleine 'klimrotsen' naar boven. Tussen al die stenen en op de helling is een wilde plantenzaadmengsel voor schrale, droge plaatsen gestrooid, zodat alle uithoeken begroeien. Verder is op het plein, daar waar de tegels en het zand voor de 'glijheuvel' eruit zijn gehaald, een licht golvend 'speelbos' ontstaan. Het zand is met

houtsnippers afgedekt, er liggen boomstammen om te balanceren en te springen over kleine sleufjes heen, er zijn boomstammen staand ingegraven als 'spring-klimpalen' en overal zijn wilgentenen en ergens uitgegraven boompjes gezet, waarvan enkele nu groeien.

Stappenplan

Wat voor materialen zijn nodig? En waar zijn deze voor zo mogelijk weinig geld verkrijgbaar?

Zijn er vergunningen aan te vragen of moet er advies voor ingewikkelde constructies ingewonnen worden? Bij wie kan dat? Waar is zondig aanvullende financiering verkrijgbaar? Waar kunnen de nodige gereedschappen voor de zelfwerkzaamheid vandaan komen? Nu komen de zo goed mogelijk voorbereide lijsten van vaardigheden en mogelijkheden in de eigen rijen van pas.

Er wordt een stappenplan opgesteld voor de aanleg. Wat laten we doen? Wat kunnen we zelf? Hebben we daarvoor nog vakbekwame begeleiding nodig?

Werkdagen, -weken, -weekeinden worden gepland en gecommuniceerd.

Op welke momenten kunnen de kinderen het beste aan de slag? Wanneer zijn de projectweken? Bij welk thema sluiten de werkzaamheden aan en kunnen zo onderdeel uitmaken van het leerplan?

Het maken van een stappenplan is vaak een ingewikkelde taak. Bij het ontwerpen van het schoolterrein probeert men dit immers tot een eenheid te laten worden, met ruimtelijke en functionele differentiatie, scenische afwisseling van belevingsruimtes. Instrumenten hiervoor zijn reliëf, zoning, ligging van de paden, beplanting, bouwsels. Maar juist die verwevenheid maakt een stapsgewijze uitvoering vaak lastig: Men wil langdurige opslag van materialen, het openliggen van het plein en gevarensituaties voorkomen en liefst het plein de hele tijd kunnen gebruiken.

Vaak is dan een krachtig begin, het aanleggen van de grondstructuren en later het stapsgewijze invullen van de losse elementen de uitkomst.

Dit sluit ook aan bij de dynamiek van een dergelijk project: in het begin is de motivatie het grootst, is iedereen geboeid door de geweldige resultaten en komt veel extra energie vrij tijdens het gezamenlijke meemaken van de veranderingen.

Op de Margrietschool zijn we als 'test' begonnen met iets dat het plein op zich niet aantastte: een gemetseld

regenwaterspiraal van natuursteenkeien, geschonken door het Gemeentelijk Havenbedrijf Rotterdam. Hierin wordt het regenwater, komend uit een afvoerbuis, even vastgehouden, voordat het over/ doorstroomt naar de put. Toen dit met succes verliep en de kinderen (te) druk gebruik maakten van dit object, gingen we aan de slag met het 'onttegenen' van het plein. Dit moest snel, want ondertussen werden met losliggende stenen 's nachts de ruiten van de school ingegooid. Dit leidde ertoe, dat we alle stenen vast moesten metselen, wat we erg jammer vonden. Omdat het maken van het 'speelbos' en de 'glijheuvel' nauw met elkaar verweven waren en de losliggende materialen dreigden te verdwijnen vormden deze stappen een uitputtende wedstrijd met de tijd. Meer inzet vanuit het team van leerkrachten had hierbij achteraf bezien wonderen kunnen verrichten, want zodra er wel kinderen aan het werk konden is veel werk verzet. De helpende ouders ondervonden uiteindelijk teveel prestatiedruk en enkelen haakten af, voor wie bleef was het een echte uitdaging.

Aanleg

Vaak begint de aanleg van een natuurlijk schoolterrein met de eerste tegel, die het plein uitgaat. Omdat dit meestal een spannende klus is, want hij zit als het goed is behoorlijk vast tussen de andere tegels, is dit moment geschikt voor een feestelijke opstart. Met klein gereedschap kan de tegel millimeter voor millimeter gelicht worden. Pas als het geduld op is, omdat de tegel al tien keer terug zakte, komt de grote hamer er aan te pas. Met name werkzaamheden, die met een groot aantal mensen, hand in hand kunnen worden

gedaan, zijn geschikt voor de kinderen. 'Materiaal-kettingen', waarin de onderdelen, zoals stenen, van hand tot hand van de ene hoop naar de andere gaan, zijn erg geliefd. En ook al lijkt dit onder de huidige omstandigheden ineffectief, toch sterkt deze werkwijze de band tussen de werkers. Kinderen kunnen over het algemeen bij dit soort werkzaamheden veel meer aan dan wij denken. Hun veiligheid kan door geschikte kleding, dichte schoenen en handschoenen bevorderd worden. Wie de dag dat de tegels gesjouwd worden de dichte schoenen vergeten is, mag beslist niet meedoen! Belangrijk is de medewerking van de leerkracht op deze momenten. En dan niet door aan de kant te staan en te zeggen, waar de tegels moeten komen, maar ook in de rij te staan en te genieten van de daadkracht en het enthousiasme van de kinderen. Vaak zijn het bij dit soort werkzaamheden die kinderen, die in de klas het (on)rustigst zijn, die het langst volhouden. Lichamelijk werken, arbeidsverdelingen bedenken, werkjes delegeren, bij deze praktische taken ontplooiën vaak kinderen, die het binnen school moeilijk hebben hun talenten.

Ook de afrondende plant- en zaaiwerkzaamheden zijn uitermate geschikt voor integratie in het lesprogramma en uitvoering door de kinderen. Zo kan onder begeleiding van de plantkundige ontwerper een beplantings-schema gemaakt worden, waarbij groeiomstandigheden en de betekenis van de inheemse planten voor insecten en vogels aan bod kunnen komen.

Is het terrein groot, en wordt er veel met reliëf en zware materialen in grote hoeveelheden gewerkt, dan kan het goed zijn om wel machinale hulp in te huren. Liefst via de gemeente of een aannemende vader of moeder, zodat de kosten laag blijven.

Onder de kinderen van de Margrietschool zit Liselot. Zij heeft het Downsyndroom maar leert geïntegreerd in een gewone schoolklas op dezelfde school waar haar gezonde zus zit. Liselot was tijdens de werkzaamheden een goede hulp en heeft met groot plezier in haar mooie jurk nog zwaar werk verricht, toen haar klasgenoten al lang naar huis waren gegaan.

Elke werkdag een feestdag

Belangrijk bij het gezamenlijke werk is de vaart erin houden. Elke werkdag is een feestdag. Wie hard werkt moet goed eten en drinken. De verzorging van de (vrijwillige) werkkrachten is dan ook een belangrijk onderdeel van het project. Gezamenlijk eten en napraten versterkt het sociale aspect van het project en moedigt de mensen aan om ook later voor onderhoudswerkzaamheden terug te komen.

Zo kunnen de belangrijkste stappen in het hele traject telkens weer met kleine (werk)feesten worden gevierd: De aftrap, het definitieve ontwerp, de eerste spade of tegel die eruit gaat, het hoogste punt en natuurlijk een openingsfeest.

Dit zijn ook de aangewezen momenten, om de aandacht van de pers en andere media te trekken. Media-aandacht werkt uitermate stimulerend op alle betrokken partijen en houdt de omgeving op de hoogte. Huis-aan-huis bladen spelen daarbij net zo een belangrijke rol als de regionale -TV en (onderwijs)vakbladen.

Het pilotproject op de Margrietschool heeft ruime aandacht in de plaatselijke pers gekregen. Grote acties hebben we van te voren via persberichten bekend gemaakt en ja, het werkt zo: 'wat in de krant komt kan niet echt mis zijn', we kregen ineens ook uit de buurt positieve reacties.

Reflecties

Hieronder afsluitend een aantal reflecties die zijn ontleend aan het projectverslag: Groene en levendige schoolpleinen, pilotproject in het kader van het programma 'Duurzame wijk'. Dit is verkrijgbaar tegen onkostenvergoeding bij de auteur van dit artikel.

De directeur:

"...In de loop van het afgelopen jaar hebben we gemerkt dat er ook na schooltijd veel gespeeld wordt. Het plein is inmiddels niet alleen meer "ons" plein, maar ook dat van de wijk. We zijn er dan ook erg trots op 'de school met dat leuke plein' genoemd te worden. Zorg blijft natuurlijk wel het onderhoud! Ondanks het vele werk en andere strubbelingen zou ik het andere scholen wel aanraden om zo iets met hun plein te doen. Hoofdrede daarvan is dat het 'anders' spelen van de kinderen zeer waardevol is. Ik vind dat zo belangrijk dat ik ook vind dat je daar wel iets voor over mag hebben..."

Een ouder:

"...Ik heb veel (heel veel) tijd en energie gestoken in het schoolplein. Wat ik ervoor terug gekregen heb is een stuk ervaring over hoe het ook 'anders' kan, gezelligheid en waardering van mijn eigen kinderen. Ook het zien van spelende kinderen in plaats van alleen maar rennende kinderen is waarvoor je het uiteindelijk deed..."

Een stagiaire:

"...Als ik buiten loop zie ik ook dat de kinderen veel plezier hebben in de tuin. Ze kunnen zich lekker uitleven, verstoppertje spelen, met zand, houtsnippers of stokjes spelen. Dat soort dingen vinden kinderen altijd erg interessant. Ontwerp en inrichting van de tuin met boomstammen en pergola bijvoorbeeld geven een extra sfeer.

Ook een nut van de tuin zijn de bosjes. Als je daar een kleed overheen legt hebben de kinderen een hut voor zichzelf. Met sinterklaas hadden de kinderen insectenhuisjes gekregen en gingen ze ook beestjes zoeken die in de tuin leefden.

Kortom de tuin heeft dus veel soorten nut. En is ook plezierig voor de kinderen om in te spelen. Dat is een belangrijke combinatie..."

Sigrun Lobst, Schiedamseweg 519 beneden, 3028 BT Rotterdam, sigrunlobst@hetnet.nl Voor oriëntatie en informatie ook: Netwerk SPRINGZAADI Stichting Oase. Zie adres, etc. onder volgende artikel.